

УДК 368:338.436.2

В.А. Борисова

ФІНАНСОВИЙ МЕХАНІЗМ ФОРМУВАННЯ СТРАХОВИХ РЕЗЕРВІВ СТРАХОВИКА

Досліджено особливості формування страхових резервів страхових компаній з урахуванням зарубіжного досвіду. Обґрунтовано напрями удосконалення фінансового механізму формування страхових резервів страховика та з'ясовано напрями покращення фінансового планування щодо формування та використання страхових резервів.

Вступ. Атрибутом фінансової стійкості страхової компанії є її здатність адекватно реагувати на зовнішні та внутрішні дестабілізуючі чинники. Страхова організація функціонує у певному економічному просторі, що існує об'єктивно та визначає характеристики й параметри її страхового та фінансового механізму, у тому числі і механізму формування страхових резервів.

Розробці теоретичних питань формування страхових резервів присвячено праці таких провідних вчених: С.С. Осадця, В.Д. Базилевича, К.С. Базилевич, О.Є. Гудзь, С.А. Навроцького, Ю.М. Журавлева, Т.Г. Александрової, В.В. Шахова та ін. Однак окремі напрями розвитку фінансового механізму формування страхових резервів страховика потребують подальшого дослідження.

Метою статті є дослідження особливостей формування страхових резервів страхових компаній з урахуванням зарубіжного досвіду. Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі завдання:

- дослідити особливості формування страхових резервів страховика в Україні;
- обґрунтувати напрями удосконалення фінансового механізму формування страхових резервів страхових компаній;
- з'ясувати напрями покращення фінансового планування щодо формування та використання страхових резервів страховика.

Виклад основного матеріалу. У статті 31 Закону України "Про страхування" [2] записано, що страхові резерви утворюються страховиками з метою забезпечення майбутніх виплат страхових сум і страхового відшкодування залежно від видів страхування (перестраховання). Вони поділяються на технічні резерви та резерви із страхування життя. Згідно із зазначеним Законом, страховики зобов'язані формувати і вести облік таких технічних резервів (за видами страхування – крім страхування життя):

- незароблених премій (резерви премій), які включають частини надходжень від сум страхових платежів (страхових внесків, страхових премій) та відповідають страховим ризикам, які не минули на звітну дату;
- збитків, які включають зарезервовані несплачені суми страхового відшкодування за відомими вимогами страхувальників.

Кошти страхових резервів повинні розміщуватися з урахуванням безпечності, прибутковості, ліквідності, диверсифікованості та мають бути представлені активами таких категорій:

- грошові кошти на розрахунковому рахунку;
- банківські вклади (депозити);
- валютні вкладення згідно з валютою страхування;
- нерухоме майно;
- акції, облигації;

- цінні папери, що емітуються державою;
- права вимоги до перестраховиків;
- інвестиції в економіку України за напрямками, визначеними Кабінетом Міністрів України;
- банківські метали;
- кредити страхувальникам-громадянам, що уклали договори страхування життя, в межах викупної суми на момент видачі кредиту та під заставу викупної суми. У цьому разі кредит не може бути видано раніше, ніж через один рік після набрання чинності договором страхування, та на строк, який перевищує період, що залишився до закінчення дії договору страхування;
- готівка в касі в обсягах лімітів залишків каси, встановлених Національним банком України.

Кошти резервів із страхування життя можуть використовуватися для довгострокового кредитування житлового будівництва, в тому числі індивідуальних забудовників, у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України. Страховикам забороняється здійснення інших видів кредитної діяльності.

У цьому аспекті певний інтерес представляє зарубіжний досвід формування страхових резервів, що в країнах з розвиненими ринковими відносинами прийнято називати технічними резервами, створення яких обумовлено вимогами техніки проведення страхових операцій (на відміну від звичайних резервів, що створюються кожною господарською одиницею згідно з чинним законодавством). Наявність технічних резервів є необхідною умовою забезпечення платоспроможності страхової компанії, в зв'язку з чим їх формування є обов'язковим для страховика. Вони є фінансовою гарантією виконання страховиком своїх зобов'язань перед страхувальником, проте різний методологічний підхід обумовлює різну методику їх формування.

У зарубіжній страховій практиці необхідність формування технічних резервів пов'язана з інверсією циклу страхової організації. Оскільки страхова премія сплачується до початку відповідальності, то страховик змушений накопичувати суми від платежів, щоб виконувати прийняті на себе зобов'язання протягом всього терміну страхування. Відповідно технічні резерви формуються за рахунок страхових премій до визначення фактичної збитковості страхової суми і фінансових результатів за підсумками року. Резервування частини страхової премії в відповідності з терміном дії договору дозволяє, крім іншого, точніше визначити фінансовий результат страхових операцій [4].

У зв'язку з неоднаковим розподілом ризику та різною методикою і структурою тарифної ставки як джерела формування, в ризикових видах страхування та страхуванні життя технічні резерви визначаються по-різному. Так, у страхуванні життя формуються математичні резерви, а в ризиковому страхуванні в практиці країн з розвинутою економікою до складу технічних резервів входять різноманітні фонди, які можна класифікувати як резерви премій і резерви збитків. Так, резерв може мати форми резерву незаробленої премії, катастрофічного резерву, резерву на випадок погіршення доходності тощо. Найбільш широко використовуються резерви незаробленої премії та збитків.

Поняття незаробленої премії витікає із порівняння календарно-фінансового періоду діяльності страхової компанії та періоду дії конкретного договору страхування. Під незаробленою премією розуміють частину премії за будь-яким договором страхування, що відповідає терміну страхування, який виходить за рамки даного фінансово-календарного року. Наприклад, якщо договір укладений 1 січня терміном на один рік, то вся одержана за ним премія вважатиметься заробленою в даному фінансовому році. Якщо аналогічний договір укладений 1 липня, то лише половина терміну його дії припадає на звітний рік. Тому друга половина премії, згідно терміну, що виходить за рамки даного фінансово-календарного року, вважатиметься незаробленою.

Сума незаробленої премії являє собою страховий резерв, призначений для виплати страхувальникам страхового відшкодування або страхових сум у майбутньому. За своїм економічним змістом незароблена премія – це витрати майбутніх періодів. Згідно із Законом України "Про страхування" [2], величина резервів незароблених премій на будь-яку звітну дату встановлюється незалежно від сум надходжень страхових платежів (страхових внесків, страхових премій) по відповідних видах страхування в кожному з трьох кварталів періоду, який передує цій звітній даті, й обчислюється у такому порядку:

- сума надходжень страхових платежів (страхових внесків, страхових премій) в першому кварталі цього періоду множиться на одну четверту;
- сума надходжень страхових платежів (страхових внесків, страхових премій) у другому кварталі множиться на одну другу;
- сума надходжень страхових платежів (страхових внесків, страхових премій) в останньому кварталі множиться на три четвертих;
- одержані добутки додаються.

Резерв незароблених премій є статтею, що розмежує облік надходжень між суміжними звітними періодами. Розмежування показників заробленої та незаробленої премій має велике значення у визначенні фінансового результату діяльності компанії в поточному (звітному) році. У зв'язку з цим, у зарубіжній страховій практиці велика увага приділяється техніці розрахунку незаробленої премії [3]. Дослідження застосовуваних методик розрахунку показало, що вони варіюються в основному в залежності від двох основних чинників:

- чи проводить компанія "масові" види страхування, або ж працює з "великим" клієнтом за індивідуальними договорами;
- як часто страхувальник сплачує премію за цими договорами.

Цікавий досвід Німеччини, де використовується наступна методика розподілу страхової премії на зароблену і незароблену та її перенесення:

- 1) якщо терміни сплати страхових внесків збігаються з початком року – перенесення страхових внесків не здійснюється;
- 2) якщо терміни сплати страхових внесків збігаються з початком місяця, але не співпадають з початком року, півріччя або кварталу, перенесення частини внесків здійснюється за 1/12 частковою системою;
- 3) якщо терміни сплати страхового внеску розподіляються в часі довільно на протязі фінансового року і не співпадають з початком року, півріччя, кварталу та місяця, то застосовується наступна система:

- при річних преміях – паушальна, або 1/2 часткова система;
- при семестрових (піврічних) – 1/4 часткова;
- при кварталних преміях – 1/8 часткова;
- при місячних преміях – 1/24 часткова система, або ж проводиться розрахунок пропорційно часу в відповідності з проходженням строку договору. Приклад розрахунку заробленої премії одного (даного) року подано в табл. 1.

При виборі методики формування резерву незаробленої премії важливим чинником є термін відповідальності страховика по проведених видах страхування. З цих позицій види страхування можна умовно розділити на три групи:

- з однаковою імовірністю настання збитку протягом усього терміна страхування;
- з укороченим терміном страхування, коли перенесення премії на наступний календарний рік не має сенсу (наприклад, страхування вантажів);
- зі збереженням повного обсягу відповідальності до закінчення терміну страхування (страхування кредитів).

Приклад розрахунку заробленої премії

Показники	Роки			За 3 роки
	1	2	3	
1. Перенесена з минулого року частина премії	500	600	700	500
2. Премія поточного року	1300	1500	1800	4600
3. Премія, що переноситься на наступний рік	600	700	800	800
<i>Всього зароблена премія</i>	1200	1400	1700	4300

У тому випадку, якщо страховик з будь-яких причин не впевнений у правильності розрахованого ним тарифу, то до резерву незаробленої премії додатково може створюватися резерв ризиків, які ще не минули.

Згідно із Законом України "Про страхування" [2], страховики зобов'язані формувати та вести облік страхових резервів збитків. У практиці страхової справи збитки за нестрахованими ризиками найчастіше сплачуються страховиком не одразу по настанню страхового випадку, а через значний проміжок часу. Це обумовлено специфікою деяких видів страхування, де потрібен певний час та значні зусилля для встановлення точної суми збитку. У країнах з розвинутою ринковою економікою існує навіть загальноприйнятий розподіл галузей страхування в залежності від термінів виникнення зобов'язань страховика:

- претензії погашаються протягом терміну страхування або одразу по його закінченні (страхування майна від нещасних випадків);

- тривалий період врегулювання справи (страхування відповідальності і деякі види майнового страхування).

Для розгляду та оплати значної кількості збитків по більшості видів страхування, за даними досліджень, проведених у Німеччині, потрібно до п'яти років [1]. Так, із загальної кількості заявлених збитків по страхуванню суден, у першому році оплачується тільки 52% збитків, а в наступні роки – відповідно 30, 5, 8 і 10%. Необхідність формування резерву збитків обумовлена самою процедурою їх оформлення. По настанні страхового випадку страхувальник має заявити страховику претензію із зазначенням орієнтовної суми збитку. Такий заявлений, але неоплачений збиток називається незакінченим збитком. На суму незакінчених збитків, тобто заявлених, але ще не оплачених, страховик і створює резерв збитків.

Резерв збитків не менш важливий для правильної організації обліку та визначення фінансових результатів, ніж резерв премій. З позицій обліку резерв збитків формується на той випадок, коли необхідність у виплаті виникнула протягом календарного року, але до виявлення фінансових результатів виплата не зроблена. Резерв збитків формується за рахунок нетто-премій, отриманих у тому календарному році, в якому виник збиток, і зберігається на спеціальному банківському рахунку. Резерви збитків бувають двох видів:

- резерв заявлених, але не урегульованих збитків;
- резерв незаявлених збитків.

Величина резерву збитків визначається наступними факторами:

- 1) заявлені, але не оплачені претензії (збитки);
- 2) претензії, які не заявлені страховикам, але збитки понесені страхувальниками;
- 3) витрати на врегулювання претензій, включаючи наймання адвокатів;
- 4) відшкодування від третіх осіб та від реалізації застрахованого майна;
- 5) інфляційна зміна суми претензії.

Однак на практиці до резерву збитків включаються лише заявлені, але не оплачені збитки. Всі інші елементи не враховуються. У зв'язку з тим, що резерв збитків являє собою обсяг потенційної відповідальності, для страховика важливо розрахувати його з достатнім ступенем точності. Принципово підхід до розрахунку резерву може бути подвійним: визначення збитку за кожним договором або визначення збитку за масою

договорів. Практика показує, що при великій кількості збитків оплата незакінчених збитків являє собою стабільний процес. На цьому і базується більшість методів розрахунку.

Найбільш поширеним з них є оцінка резерву збитків на базі середнього збитку. Для цього середня сума збитку за певний термін (як правило, за п'ять років) перемножується на кількість заявлених за рік збитків, і з отриманої суми відраховується сума вже оплачених протягом цього ж року збитків. Іноді, для більш точного визначення розміру резерву по незакінчених збитках, з усієї кількості заявлених протягом року збитків виділяється група найбільш значних збитків, оцінка яких здійснюється в індивідуальному порядку, а загальна сума оцінки додається до суми, одержаної в результаті розрахунку на базі середнього збитку за рештою заявлених збитків. Якщо резерв збитків сформований вірно, то покриття незакінчених збитків по завершенні терміну дії договору та фінансово-календарного року не впливає на фінансову стійкість страховика. При цьому резерв збитків і резерв незаробленої премії взаємодоповнюють один одного: резерв збитків покриває вже заявлені збитки, а резерв незаробленої премії – ті збитки, що мають місце до закінчення терміну страхування.

При страхуванні життя технічні резерви формуються по-іншому. У зв'язку з тим, що в цій галузі страхування збиток калькулюється з високим ступенем точності, а в період між настанням страхової події та виплатою страхової суми немає необхідності в регулюванні збитку, то створюється резерв незаробленої премії у формі математичного резерву чистої премії згідно із Законом України "Про страхування" [2].

Висновок. Фінансове планування формування та використання страхових резервів грає важливу роль для успішної діяльності страхової компанії, беззбиткового ведення справи та запобігання банкрутства страховика.

SUMMARY

The author focuses on the features of formation of insurance reserves of insurance companies, taking into account international experience. She also justifies the directions of improvement in the financial mechanism of the formation of insurance reserves of insurer as well as the directions of the improvement in the financial planning as to the formation and use of insurance reserves.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ

1. Базилевич В.Д. Страхова справа. – 2-ге вид., перероб. і доп. / В.Д. Базилевич, К.С. Базилевич. – К.: Знання, 2002. – 203 с.
2. Закон України "Про страхування" [Електронний ресурс]. – Електронні дані // <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/%D0%BF%D1%80%D0%BE%20%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%85%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F>
3. Навроцький С.А. Соціально-економічні аспекти страхування АПК / С.А. Навроцький – Суми: Видавництво "Довкілля", 2004. – 316 с.
4. Страхування: Підручник / За ред. Осадця С.С. – Вид. 3-тє, без змін. – К.: КЕНУ, 2006. – 604 с.

Надійшла до редколегії 12 лютого 2012 р.